

MARKO MARULIĆ NA POČETKU

Rafo Bogišić

Pionirska uloga Marka Marulića u hrvatskoj književnosti davno je uočena i dobro je poznata. Zapravo, moglo bi se reći da je to najpoznatiji koncept o Maruliću, misao koja se uz spomen Marulićeva imena najčešće javlja. Misao o Marulićevoj pionirskoj ulozi javila se još u prošlom stoljeću, u vrijeme kad su se javili zreliji književno-historijski i posebno tzv. »narodni« odnosi i koncepti u odnosu prema književnoj baštini, dakle od vremena kad se ozbiljnije počelo raditi na proučavanju i objavljivanju starih hrvatskih autora.

Teže je tvrdnju potanje raščlaniti i objasniti, odnosno rastumačiti istinu, kako je Marko Marulić zaista na početku jedne književnosti, odnosno književne epohe. Teže je, naime, potanko raščlaniti i ukazati na kojim je sve aspektima i razinama on autor koji je nešto započeo, otvorio, inicirao i prvi ostvario.

Odgovor na ova pitanja nije ni lak ni jednostavan. Kao i uvijek u sličnim prigodama zahtijeva u prvom redu temeljito poznavanje svega što je u odnosnoj književnosti i književnoj matici prije postojalo, a zatim što je poslije jednog graničnog djela uslijedilo, a što je upravo to granično djelo sadržavalo i najavilo.

Tvrdnju o Maruliću kao o prvom pjesniku nove epohe, kao o velikom početku, pioniru i inicijatoru trebalo bi zapravo korigirati i shva-

titi kako je riječ o posredniku, prijenosniku, graničnoj figuri, o čovjeku koji je prvi na jednoj novoj stazi, koji se bez oklijevanja može ubrojiti među pionire novog puta, ali koji je isto tako znatnim dijelom svoga bića još uvijek označen stazama kojima se prije njega kretalo.

Dakako, ta razlika u pogledu na jedan koncept više je spekulativne i metodološke naravi, nego što bi zadirala u samu stvar i u stvarni problem. S obzirom na bitne zahtjeve književne povijesti a i na određenje Marulićeva djela, riječ je o različitom uočavanju jedinstvenog fenomena, o različitim putovima koji vode istom cilju. Na različite se načine može prilaziti osobito onim pojavama koje u životu jedne književnosti imaju fundamentalno, epohalno značenje.

*

Bitne odnose i razine egzistencijalnih problema koje je u hrvatskoj književnosti ustoličila književnost renesansne epohe na svoj način, u prvotnom obliku, u stadiju začetaka, u prvim embrionalnim oblicima nalazimo već u književnosti srednjeg vijeka, u njezinu i latiničkom i glagoljaškom vidu. Povezanost uz vlastitu zemlju i rodoljubni osjećaj kao nadgradnju te povezanosti, svijest o značenju knjige i osobitosti statusa i zadatka onoga koji je piše i stvara, živ i probuđen odnos prema prirodi, uz jasnu želju i sklonost uživanju u njoj, te refleksivno poniranje u vlastitu nutrinu i s tim u vezi razmišljanje o životu i smrti — da druge aspekte ne spominjemo — u prvim, početnim znakovima, slutnjama ili otvorenim izrazima javljali su se već u srednjem vijeku, ali će ih tek renesansna književnost podići u prvi plan, dati im nov impuls, novi naboj i, dakako, nove oblike. U književnosti hrvatske renesanse spomenuti će se aspekti života i postojanja razviti do širokog zahvata, obuzet će duhove do temelja i ugledati i dosegnuti horizonte na kojima će se zadržati i u sljedećim stoljećima. U tom smislu odnose teme i doživljaji poprimit će u renesansi ne samo novi kvalitet nego će postati nosiocima nove književnosti, njezin bitni, osnovni kvalitet.

Življenje, životna zbilja i književni oblici u srednjem vijeku imali su jednosmjerni i određeni sadržaj i status. Smisao i svrha uočavanja životnih, dakle, tematskih problema bili su određeni čvrstom, jasnom i sigurnom idejnom okosnicom koja je tu književnost držala na okupu. Način kako su se životni problemi iskazivali bio je, također, podlozan

općem idejnom kompleksu i zapravo je služio kao pratnja velikom, općem, široko i duboko ukorijenjenom idejnom sklopu života i književnosti srednjega vijeka. Nije zato nimalo čudno što će se literarni iskazi rađati najčešće, zapravo redovito u popratnim oblicima, kao što su npr. razne bilješke, glose, kolfoni, osobni pomaci u prijevodima, prigodne pjesme i sl., premda će se slutnja životne problematike osjetiti i u raznim ustaljenim oblicima kao što su npr. ljetopisi, kronike, biografije i sl.

Marko Marulić će se oslanjajući se na srednjovjekovno nasljeđe, ali i aktivno oslušujući duh novog vremena, u svom djelu u punoj snazi i opsegu otvoriti, započeti i ustoličiti neke bitne oblike hrvatske renesansne egzistencijalne tematike. On je autor koji je te teme i opredjeljenja ostvario na novoj razini književnosti.

Prioritetnu grupu novina u Marulićevu nastupu već smo spomenuli. Marulić je u hrvatsku renesansnu književnost sigurno, jasno i otvoreno u prvi plan stavio: 1. pitanje vlastite zemlje, 2. svijest o književnosti kao osobitoj djelatnosti, 3. svestrano aktivan odnos prema svijetu i prirodi koja ga okružuje i 4. produbljenje pitanja o smislu čovjekova postojanja, pri čemu je najvažniji odnos između života i smrti. Redoslijed kojim se tematski spektar Marulićev, odnosno spektar hrvatske renesansne književnosti prezentira nije, barem u prvom, informativnom pogledu presudan. Čini se također da pitanje redoslijeda i ne treba postavljati jer se renesansni i općenito životni koncept hrvatske renesansne književnosti mora promatrati u jedinstvenom sklopu, kao nedjeljiva cjelina. Pojedine teme ove književnosti proizišle iz životne zbilje međusobno su povezane i dijalektički uvjetovane postankom i oblikom. Potekavši iz zajedničkog izvora osobite nacionalne egzistencije jedna na drugu je svestrano djelovala.

Neposredni izraz zabrinutosti zbog sve jačeg turskog pritiska i opasnosti i sve strašnijih posljedica turskih napada i upada Marulić je izrazio u »Molitvi suprotiva Turkom« i u »Juditi«. Tu tematiku Marulić u hrvatskoj književnosti nije započeo; započeli su je i jasno iskazali i glagoljaši i humanisti, Marulićevi predšasnici i suvremenici. Dobro je poznata u tom pogledu Šižgorićeva »Elegija o pustošenju šibenskog polja« iz 1477. g., Cipikov spis »O azijskom ratu« iz iste godine, dobro je poznato kako je Pop Martinac zabugario nakon katastrofe na Krbavskom polju 1493, a znane su također i razne prigodne pjesme, govori, pisma i poslanice humanista (npr. Ivana Česmičkog 60-ih

godina 15. stoljeća, Jurja Divinića iz 1493, intonacije i naponi Nikole Modruškog, i dr.) u kojima se također jasno ocrtava stanje duhova u narodu koji se pred strašnim naletom s Istoka našao u borbi za opstanak.

Ipak, s obzirom na zaokruženi iskaz zle sudbine i strašnog položaja pred nemilosrdnim neprijateljem prvenstvo pripada Maruliću. On je veliku i od ovog trenutka jednu od glavnih tema hrvatske književnosti tijekom idućih stoljeća prvi pretvorio u pjesnički oblik visoka dometa. On je aktualnost turske opasnosti iskazao u autonomnoj pjesničkoj tvorevini. Nekoliko decenija prije Zoranića i Lucića splitski je pjesnik u epskom književnom obliku iskazao temeljnu hrvatsku suvremenu preokupaciju ali ne kao govor, poslanicu, prigodnu pjesmu ili »plač«, nego kao opsežno i složeno književno djelo. Učinio je to Marulić u do kraja organiziranom obliku poeme, dakle u obliku koji je već humanistima bio dobro poznat još iz antike i koji su i oni nasljeđovali.

Idejni kvalitet Marulićeve rodoljubne orijentacije neće biti samo u odsliku neposredne opasnosti, zabrinutosti, jada i očaja. Bit će to istovremeno i program koji će uz epsku težinu prikaza i opisa označiti misao otpora i pouke. Marulić će u svojim djelima jasno ukazivati na sve što treba činiti i što preostaje ugroženom narodu, kako se mora ponašati. Kajanje za grijeha i molitve, ali i aktivno djelovanje, to je ono što Marulić preporuča.

Ono što splitskog pjesnika pokreće nije apstraktna skolastika nego životna filozofija. Njega muče i zanimaju stvarna životna pitanja. U svojim djelima Marulić zagovara opći napredak, čime se snažno naslanja na klasiku. Tako ni njegovo kršćanstvo nije apstraktno opredjeljenje nego životni koncept koji je za čovjeka spasonosan, misao i nauk koji mogu spasiti njegov narod. Ta praktičnost dominantna je strana Marulićeva književnog rada. Zato Marulić nije etičar, nego moralist, praktični učitelj.

Novi kvalitet u okviru Marulićeva odnosa prema vlastitoj zemlji i narodu lako se može uočiti i u kvantitativnom pogledu: u širini i obuhvatnosti njegova pogleda i odnosa. To je najlakše uočiti ako Marulića usporedimo s njegovim domaćim predšasnicima-sugrađanima Mihom Madijevim i Tomom Arhiđakonom. Ti kroničari kao pravi srednjovjekovni ljudi bili su zaokupljeni isključivo sudbinom svoga gradakomune. Njihov grad bio je njihova vizija, izvan koje nisu ni vidjeli

ni gledali. Ima i u Marulićevu djelu naglašenih gradskih i komunalnih odnosa, ali je u Marulića pogled i odnos prema svijetu i životu nov i drukčiji. S komunalnim vidokrugom Marulić prekida. Ne samo da stvara jezikom i stilom svoga naroda, nego izričito na bitnim mjestima svoga djela i svoga postupka upotrebljava atribute koji su iznad komunalnog okvira. Prekidajući s komunalnim srednjovjekovnim vidicima Marulić je izraz novih spoznaja i novog obzorja. Splitski građanin i humanist na početku nove ere zna da su njegovi atributi »hrvatski« i »slovenski«.

Osobiti status književnosti i književnog rada i svoje mišljenje o tome radu Marulić je u prvom redu očitovao svojim djelom, činjenicom što je plodno stvarao, pisao s naglašenim pjesničkim znakom, i objavljivao. Bio je humanistički duboko uvjeren u snagu pisane riječi, što je bio jedan od glavnih koncepata prakse novog pokreta. Kao član novog doba, izraziti humanist, Marulić je uvjeren u snagu pisane riječi koja nije obična vjerska propovijed nego pisana riječ oblikovana književno-pjesničkim trudom i nadahnućem. Sam je otvoreno i jasno ustvrdio da nastoji svoje djelo oblikovati tako »da slaje bude onima ki su prišli blagovati«. Upravo ta svijest vodila ga je da cijeli život posveti pisanju koristeći pri tome obadva jezika svoje književne kulture i književnosti i ostvarujući svoj književni princip u svim djelima bez obzira na medij i na njihovu trenutnu upotrebu, narav i namjeru. Marulić je uvijek nastojao da mu pisanje bude dotjerano, ukrašeno »nikimi izvanjskim urehami u uglajenjem i ulizanjem i razlicih masti čirsanjem«. I djela čiste vjerske praktične tematike pisao je s vidljivom pažnjom da budu književno oblikovana.

Razvijenu i potpuno izgrađenu književno-pjesničku svijest on je izrazio i otvoreno, deklarativno. Učinio je to u predgovoru »Judite« (posveta dom Dujmu Balistriliću), gdje jasno stavlja do znanja zašto je svoju »istoriju« želio okititi i dotjerati. Splitski pjesnik točno zna da je to »kićenje« govor na jednoj osobitoj razini i on će upravo kao takav, kićen, imati posebno djelovanje: bit će slađi i ugodniji za one koji ga budu čitali. U tom istom smislu svijesti o onome što čini Marulić završava »Juditu« spoznajom kako će njegovo djelo živjeti dok budu živjela »slovinjska slova«.

Književna Marulićeva svijest teorijski i praktično pokazana u uvodu »Judite«, a očitovana i u svim drugim njegovim djelima, glavna je razina i glavni argument Marulićeva pionirskog statusa, glavni argu-

ment da je Marulić zaista na početku. Taj književni odnos u Marulića nešto je kvantitativno i kvalitativno novo, u odnosu na srednji vijek to je revolucionarno. Cijena i poštovanje prema knjizi postojala je i u srednjovjekovnih pjesnika, glagoljaši su taj osjećaj dobro poznavali, ali je u Marulića ljubav i poštovanje prešlo u novi kvalitet u svijest o osobitom karakteru, o novom estetskom kvalitetu lijepoga i ukrašena- ga što upravo tim »urehama« postiže razinu na kojoj se onda slatko »blaguje«. Iskazati nešto tim osobitim pjesničkim načinom, to je svi- jest koju je Marulić posjedovao, iskazao i zajedno s petrarkistima us- toličio.

Kao nedjeljivi dio novog renesansnog koncepta treba vidjeti i pro- matrati i Marulićev odnos prema prirodi i pejzažu, Marulićevu sposob- nost i sklonost ne samo da pojedinosti u prirodi uoči nego i da ih u svom djelu fiksira, da im u literarnoj transformaciji pruži i poda ade- kvatan smisao.

Dva su puta kojima je Marulić u književnost novoga doba mogao prirodu uvesti i tako u hrvatski književni »slučaj« i subjekt unijeti jednu višestruko značajnu temu. To su dva puta kojima je priroda ne samo u Marulića nego i u cjelokupnu hrvatsku renesansnu književnost ulazila i u njoj postajala jednom od fundamentalnih kategorija i čim- benika. Prirodu i pejzaž i Marulić je, kao i drugi hrvatski renesansni pjesnici poslije njega, i u njegovo vrijeme, mogao otkriti i pronaći u literaturi, u humanističkoj književnoj naobrazbi, a mogao je, zatim, prirodu primijetiti i u njezinu stvarnom obliku, u stvarnosti oko sebe. Ovaj dvostruki aspekt vidljivo je nazočan u Marulićevu djelu, kao što će biti vidljiv i u djelima drugih hrvatskih renesansnih pjesnika.

Na nekim mjestima Marulić pojedine prirodne trenutke i pojave u javljanju prirode označava konvencionalnim mitološko-literarnim deter- miniranjem. Tako npr. želeći kazati da dolazi jutro Marulić piše da »od postilj istočnih dviže glavu Titan« (III, 131) ili »bižeć na nižnji stan noć s črnimi koli// nošaše donjim san« (IV, 167). Literarni aspekt pri- rode u renesansi najčešće je onaj koji je unijela pastoralna književnost svojim idiličnim konceptom i vizijom jutra u prekrasnom i rasvjetalom proplanku u kojemu u svježje idilično jutro i u bogatom krajoliku sve cvjeta, miriše, raste, plodi se i uživa. To je ljetno ili proljetno jutro kad se priroda budi, ili je već probuđena pa se nudi u svem svome sjaju i bogatstvu. Kao što je dobro poznato, taj primarni i najpoznatiji, mo- glo bi se reći, klasični literarni koncept prirode dat će u hrvatskoj po-

ezijski tako snažan i dubok poticaj da će kao jedan od fundamentalnih tema živjeti u hrvatskoj književnosti stoljećima. Taj koncept, odnosno sliku takve prirode i idiličnog ugođaja u prirodi dao je Marulić u opisu Suzanina vrta, iako je u taj opis unio i cijeli niz stvarnih domaćih, dalmatinskih mediteranskih pojedinosti. U opisu vrta kombinirao je klasičnu pastoralno-idiličnu viziju pejzaža s onim što je vidio u vrtovima i gajevima splitske okolice.

Druga mogućnost koja se Maruliću ukazala i koju je ovaj pjesnik aktivnog odnosa prema životu temeljito iskoristio bio je onaj drugi, stvarni odnos prema prirodi, želja i sklonost da se istakne ljepota prirode u njezinoj živoj stvarnosti i pojavnosti. Bilo je to novo humanističko približavanje prirodi i njezinim ljepotama, mjestu gdje će pjesnici tražiti i pronalaziti ne samo izvor ljepote i užitka nego i neposredni poticaj pjesničkom stvaranju. Ovaj novi doživljaj prirode imat će i osjećati i oni pjesnici koji pastoralu nisu doživjeli ni izabrali kao svoj pjesničko-životni koncept. Takav je bio Marko Marulić, takva su nakon njega bila i dvojica među najvećim hrvatskim renesansnim pjesnicima, Petar Hektorović i Mavro Vetranović.

Žive pojedinosti iz prirode Marulić fiksira određujući stanovit trenutak zbivanja, ali najčešće tražeći i pronalazeći u prirodi sliku za neko stanje ili neku pojavu i tom prigodom u Marulića priroda oživljuje i postaje autentična slika. Tako se npr. u ranu zoru gora »biljaše jur zgora visoko vrhami, a struja od mora mišaše iskrami« (I, 107—108), dok je tmurno i maglovito vrijeme opisao riječima »kakono oblačine kad mrče po gori« (I, 294). Strah pred Olofernom Marulić opisuje nevremenom u prirodi pred kojim su nemoćni svi, težaci, ribari i mornari (II, 37—44); panika u Betuliji slična je, također, uznemirenu moru (III, 219—232), postupak Judite s Olofernom sličan je postupku ribara koji u ruci drži udicu (V, 65—68), Judita s Olofernom glavom žuri u svoj tabor kao sokol koji se s plijenom vraća u gnijezdo (V, 252—253), Ozija se raduje spasu kao brodolomac kad ulazi u porat (V, 303—308). Itd. U svim tim slikama Marulić je jasno pokazao da su ga pojedinosti iz prirode njegova kraja zaista impresionirale. Pojave je fiksirao sažeto, uvjerljivo i slikovito.

Marulić je prirodu doživio na osobit način, kao okvir u kojemu se uživa, ugodno boravi, prirodu kao izvor ljepote i užitka. U tom pogledu sigurno svjedočanstvo imamo u Marulićevoj latinskoj pjesmi »Francisco Natali Marci Maruli i Valle Surda commorantis responsio«

(Frani Božičeviću odgovor Marka Marulića u Nečujmu boravećeg). To je pjesma u kojoj Marulić poziva Božičevića i druge splitske prijatelje da dođu k njemu u Nečujam »hoće l' da uživaju svoj blaženi seoski mir« (et nostra cupiunt rustificate frui). U tom jednom stihu — *uživanje u seoskom miru* — vidljivo je kako se Marulić osjeća u prirodi, što ga tamo vodi i kako je raspoložen u neposrednom dotiru s pejzažem. Da ne bi bilo sumnje u karakter poziva koji Marulić upućuje Božičeviću, a isto tako i u našem saznanju o postojanju Marulićeva sigurnog koncepta ladanja, treba navesti još tri stiha koji će to pojasniti:

Inde recumbentes oleae viridentis in umbra
placati juxta murmura blanda freti.
Alterno dulces miscebimus ore profatus . . .

U prijevodu Nikole Šopa:

Zatim poligati svi ćemo u masline sočne u hladu,
tihotna zatona tu slušajuć umilan šum.
Ugodno mi ćemo pričati tada o stvarima raznim . . .

Upadaju u oči izrazi »oleae viridentis in umbra« (u hladu sočne masline«) i »murmura blanda« (»umilan šum«). Posebno primjećujemo maslinu koja se kao najjači znak sjedinjuje s cijelim prostorom. Treba zamisliti Marulića kako se pružio pod hlad masline tu na obali, na otoku, pa se opušten, sretan i miran prepustio prirodi. Treba pri tome utvrditi dvije stvari.

Ta je Marulićeva sklonost od fundamentalne važnosti za poznavanje pjesnikove duhovne konstelacije, ali je istovremeno bitno važna i za spoznavanje hrvatske kulturne i književne renesanse. Marulićevi stihovi predstavljaju trenutak jedne zrele renesansne kulture i renesansne pobjede u jednoj sredini. Posebno treba primijetiti i dobro zapamtiti maslinu, jer će ona nastaviti da živi kao svojevrsni simbol i znak hrvatskih mediteranskih pjesnika, maslina će ih privlačiti i impresionirati. Kao inspiracija ona će trajati, bilo da raste kao simbol jednog življenja ili je kao pojedinost, kao glavna pojedinost u pejzažu, obogatila obalu, naslonila se na među ili je zelenim vijencem okružila vinograd.

Jedna od fundamentalnih razina Marulićeva književnog zahvata, a i hrvatske renesansne književnosti u cijelosti, jest sklonost refleksiji,

osjećaj za problem egzistencije u njegovu užem, i najužem pogledu: odnosa između života i smrti. Ta tema i razina bile su i postojale već u srednjem vijeku, ali kao problem ta tema nije postojala. S obzirom na kontrapunkt između života i smrti u srednjem vijeku sve je bilo jasno. Vrednote i vrednovanje bili su sigurno označeni: ovozemaljski život samo je priprema za onaj drugi, trajniji i vječni život koji smrću zapravo počinje.

Osnovni princip o čovjekovu novom i vječnom životu koji počinje smrću prihvaćao je dakako i Marulić. Marulić, međutim, problem produbljuje, kontrapunkt aktivira, ovozemaljski život čovjeka gleda ne samo kao trenutnu pripremu i prezira vrijednu etapu nego kao nešto čemu treba posvećivati punu pažnju. Život na ovome svijetu vriedan je sam za sebe i o njemu treba voditi računa na svim razinama i svakoga trenutka. Život na zemlji u Marulića je postao punovažna tema.

Razmišljanju o životu Marulić je posebnu pažnju posvećivao u svojim latinskim proznim djelima koja je i pisao potican u prvom redu da raspravlja o ponašanju čovjeka, o pitanjima i problemima kako ovaj zemaljski život što bolje urediti i organizirati. U tom razmišljanju, u uputama, objašnjenjima i savjetima Marulić u okviru naslijeđene kršćanske dogme i nauke na svoj način objašnjava i izlaže i svoje teološke i filozofske koncepcije. Pri tome u Marulića nema težih potresa ni uzbuđenja kakvih ćemo kasnije susretati npr. u Mavra Vetranovića i Ivana Gundulića. Marulić je i ovdje na početku, ekvilibrij još nije ozbiljnije ugrožen.

*

Navedeni temeljni sadržaji Marulićeva renesansnog statusa, koji su istovremeno temeljni i u cjelokupnoj hrvatskoj renesansnoj književnosti, mogu se, kao što smo vidjeli, uočiti svaki za sebe i zasebno promatrati, ali su oni u svom književnom položaju jedinstveni i svi zajedno sačinjavaju, odnosno određuju novinu u hrvatskoj književnosti. Kao takvi redovito se genetički i oblikom dodiruju i uvjetuju, međusobno se određuju jedan drugoga označujući i koristeći. Tako je npr. povezanost uz vlastitu zemlju na svim razinama postajala važnom komponentom i izazovom za refleksiju o životu općenito; povezanost uz vlastitu zemlju oplođivala je i davala smisao književnom opredjeljenju autora, što je opet kao literarni izazov ili kao neposredni doživljaj po-

moglo javljanju sklonosti prema prirodi i smislu za uživanje u njoj, pa je tako ta sklonost znala biti i posljedica i uzrok literarnog statusa; refleksivno poniranje u nutrinu i traženje smisla postojanja već od početka, od Marulića, zaustavljalo se i na temi književnog opredjeljenja kao mogućem praktičnom rješenju velikog pitanja o smislu življenja; književno opredjeljenje, opet, sa svoje strane pridružit će se zahtjevima i dometima refleksivnog kompleksa i u sebi naći ne samo oblik svih iskaza nego i stanovito zadovoljenje ponuđenog rješenja. Itd. Međusobne relacije spomenutih Marulićevih temeljnih tematskih koncepata koji će zatim postati temeljima hrvatske renesansne književnosti mogli bi se i dalje uočavati na više razina i s više aspekata, što sve svjedoči o jedinstvenom literarno-egzistencijalnom kompleksu Marulićeve pojave a zatim, dakako, i hrvatske renesansne književnosti u cijelosti.

Cijeli taj svoj tematsko refleksivni svijet Marulić je iskazao i u svoje tri poeme, u »Suzani«, »Juditi« i u »Davidijadi«. Na pjesničkoj razini u te tri poeme možemo naći bit i sažetak cjelokupnog Marulićeva pjesničkog svijeta i duhovnog moralno-etičkog nauka. Ove tri poeme zajedno pjesnička su ilustracija cijelog Marulićeva životnog koncepta. U svojim proznim djelima Marulić je na izrazito eksplicitan i izrazito književan način iznio svoje misli i koncepte i stavove, ali ih je na pjesnički način prezentirao u poemama. U poemama je pjesnički ilustrirao sve ono što je u brojnim proznim djelima objašnjavao i propovijedao.

Marulićeve poeme imaju u prvom planu, dakako, epsko-narativni sloj, jer upravo sadržajem, pričom i »primjerom« hrvatski renesansni pjesnik želi ostvariti svoju poruku. Marulić, međutim, priču ne ostavlja »samu«. U narativnu osnovu i okvir često upliće i svoju vlastitu misao, svoj osobni govor, razmišljanje, pouku i propovijed. I u samoj priči, a pogotovo kad priču »zaustavi«, Marulić izdašno koristi trenutak da se pomoli, da »ukaže«, da podučava i propovijeda, da se kao »pravi« autor naglašeno i očituje. Kad god mu se ukaže prigoda Marulić »nastupa« i djeluje svojim moralno odgojnim, poučnim razmišljanjem, savjetima i opomenom.

Ovim formalnim poemičnim književno-egzistencijalnim aspektom Marulić je na početku jednog hrvatskog književnog puta od epohalne važnosti, puta hrvatske refleksivno-egzistencijalne poeme. On će započeti poemični pjesnički govor sa snažno prisutnim osobnim stavom au-

tora koji će u hrvatskoj književnosti zauzeti pravorazredno mjesto. U vrijeme baroka taj osobiti hrvatski put poeme oslobodit će se dotadnjih primarnih sadržajnih slojeva, a primarnu važnost dat će i intenzivirati onaj drugi, autorski, refleksivni, propovjedni. Tako »očišćena« poema će u kasnijoj hrvatskoj književnosti nastaviti svoju veliku misiju i postati omiljeni oblik hrvatske književnosti. Svi iole ugledniji hrvatski pjesnici narednih stoljeća, sve do najnovijih vremena upravo u poemi pronalazit će najpogodniji medij svog kazivanja.

*

Marulić je na početku, ne samo u metodološkom pogledu, time što je u poemu instalirao oblik koji mu daje prigodu da sam govori, propovijeda i zaključuje. Za uočavanje naravi hrvatske književnosti od početka važno je uočiti što Marulić propovijeda i zaključuje. Važno je uočiti sadržaj Marulićeve propovijedi, sadržaj i narav misli i poruke autora na početku, jer upravo ta poruka temeljni je princip koji će hrvatska književnost prihvatiti i u cijelom svom trajanju slijediti. Poslije glagoljaša Marulić je bio pjesnik koji je u hrvatsku književnost ustoličio njezinu osnovnu misao, njezin duh. Ono što je Marulić započeo živjet će i trajati u hrvatskoj književnosti kao njezina osnovna kategorija, kao njezina temeljna poruka i ideja.

Koja je i kakva je ta poruka nije teško uočiti. Marulić je ni jednog trenutka nije skrivao, i književno alegorijski put u djelu i otvorena pjesnikova riječ jasno na nju ukazuju. Iskazujući dosljedno simpatije za malene i potlačene i boreći se za pravdu i slobodu Marulić se dosljedno suprotstavlja oholima, nasilnicima i osvajačima naglašavajući misao slobode i oslobođenja, bratstva i ljubavi među ljudima, misao mirnog i sretnog života u međusobnom razumijevanju. U Marulićevo djelu temeljni princip humanizma dobio je duboko etičko obilježje:

— jer on ne slušuje nauk od istine,
kí se uzvišuje u slavi taščine,
pravdu pogrjuje, ljubi vuhavščine.

(Judita, II, 331—333.)

Humanizam u Marka Marulića poprima zapravo jedinstveno i svestrano autentično obilježje, upravo ono koje je humanizam kao pokret

i imao u svom punom i pravom, autentičnom književno-odgojnom poticaju i principu. Začetnik hrvatske nove književnosti taj je princip u cijelosti prihvatio, prihvatit će ga i drugi, i on će ostati trajni i prvo-razredni, osnovni princip cjelokupne hrvatske književnosti.

Put, značenje, život i važnost ovoga principa u hrvatskoj književnosti tijekom stoljeća nije nimalo teško uočiti. To je zapravo temeljni princip hrvatskog duhovnog subjekta općenito. Marulić je oblikovao ono što su glagoljaši započeli i što je zatim preko Marina Držića, Ivana Gundulića, Jurja Habdelića, Jurja Križanića, Ivana Mažuranića, iliraca, Augusta Šenoe, S. S. Kranjčevića, A. G. Matoša, Miroslava Krleže i Gorana Kovačića dosljedno isticano i trajno zastupano. Književnost koja je već sama po sebi imanentno označena humanizmom u hrvatskom književnom »slučaju« uvijek je i dosljedno posebno isticala i u prvi plan stavljala princip slobode i bratstva među narodima, princip pravde, ljubavi i razumijevanja, princip humanizma i univerzalizma. Među pionirima i prvacima trase kojom se hrvatska književnost kao izraz i iskaz hrvatskog duhovnog bića općenito kreće i traje, stoji Marko Marulić.